

Микола ПОСІВНИЧ

кандидат історичних наук

старший науковий співробітник відділу новітньої історії

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5555-0753>

e-mail: posiv@yahoo.com

МІЖНАЦІОНАЛЬНІ СТОСУНКИ В ПУБЛІЦИСТИЦІ СТЕПАНА БАНДЕРИ

Дослідження присвячено постаті Степана Бандери (1909–1959) – провідного діяча українського визвольного руху, провідника ОУН, автора численних публіцистичних праць, в яких висвітлено актуальні питання суспільно-політичного життя в Україні та серед української еміграції на Заході 1940–1950-х рр. З'ясовано, що організаційна та ідеологічно-публіцистична діяльність С. Бандери була фундаментом для подальшого розвитку ОУН. Під його проводом український націоналізм став масштабним явищем, а з його прізвищем окупанти ідентифікували весь український визвольний рух. Серед творчого доробку С. Бандери виокремлено питання міжнаціональних взаємовідносин, що впродовж окресленого періоду мало вирішальне значення для українського народу, та, зокрема, національно-визвольного руху. Простежено, що публіцистика С. Бандери була відповіддю на поширюваний радянськими спецслужбами й пропагандистами негативний образ українського націоналізму, а свої праці, надруковані в найрізноманітніших періодичних виданнях української еміграції (журналах «Визвольна Політика» й «Визвольний Шлях» (Лондон), газетах «Час» (Фюрт), «Український Самостійник» (Мюнхен), «Гомін України» (Торонто), місячнику «Вісник» (Нью-Йорк), журналі «Сурма», у виданнях «Бібліотеки Українського Підпільника» (БУП) тощо), він здебільшого підписував псевдонімами та криптонімами: «С. Сірий», «С.А. Сірий», «С. Б.», «САС», «Бийлихо», «А. Власт», «В. Тесляр». З'ясовано, що ключовою тезою С. Бандери у баченні міжнаціональних відносин було налагодження тісної співпраці між представниками поневолених націй для протистояння тоталітарним режимам у Східній Європі й Азії та толерантне ставлення до національних груп, які мешкали на теренах України та співіснували з українським народом.

Ключові слова: Організація українських націоналістів (ОУН), ідеологія, публіцистика, державотворча діяльність, міжнаціональні відносини, боротьба.

Степан Бандера – автор багатьох робіт, у яких ґрунтовно розроблено засади українського націоналізму. На жаль, тільки вибрані його статті увійшли до збірника праць «Перспективи української революції», опублікованого в Мюнхені 1978 р. під

редакцією Данила Чайковського і Степана Ленкавського¹. В незалежній Україні ідеї й концепції Бандери дуже багато обговорювали й цитували, але водночас мало читали його праці, а ще рідше правильно їх трактували. Особі цього діяча присвячено багато праць (здебільшого публіцистичні твори, невеликі статті та енциклопедичні довідки)², але зробити належний аналіз його діяльності та визначити його місце в історії українська історична наука ще не спромоглася. Сучасним дослідникам належить дати ґрунтовну оцінку С. Бандері як людині, політику, теоретикові націоналістичної ідеології, організаторові й лідеру ОУН 1930–1950 рр.

Мета дослідження – висвітлення поглядів С. Бандери на міжнаціональні стосунки в публіцистичній діяльності. Методологічною основою є комплексний підхід до аналізу вказаної проблематики.

З другої половини 1940-х років С. Бандера починає активніше займатися публіцистикою. У переважній більшості свої статті провідник ОУН не підписував власним прізвищем, а використовував псевдоніми: С. Сірий, С. А. Сірий, С. Б., САС, Бийлихо, А. Власт, В. Тесляр. Його статі друкували в журналах «Визвольна Політика», «Визвольний Шлях» (Лондон), газетах «Час» (Фюрт), «Український Самостійник» (Мюнхен), «Гомін України» (Торонто), місячнику «Вісник» (Нью-Йорк), журналі «Сурма», у виданнях «Бібліотеки Українського Підпільника» (БУП) тощо. Бандера працював в Німеччині під багатьма прізвищами. За основною легендою, Стефан Попель працював журналістом в різних редакціях українських газет і часописів у Мюнхені, Лондоні.

Уявлення про діяльність самого Бандери, ОУН і УПА формувалися завдяки численним публікаціям і творам радянських пропагандистів. Спецслужби активно фальшували документи, а також підкидали західним спецслужбам та єврейським організаціям «дані про українських нацистів». Окрім цього, радянські пропагандисти поширювали свій образ українського націоналізму, зокрема, в західних державах, видаючи замовні книги і статті³.

Міфи про Бандеру і бандерівців у масовій свідомості закріплювали за допомогою художньої літератури й унаочнювали художніми фільмами. Радянська кіноіндустрія масово показувала сцени жорстоких страт чекістів, прикордонників і місцевих патріотів «бандерівськими фашистами», а керівники ОУН і командири УПА мали вигляд бандитів з великої дороги, бороданів зі звіриним оскалом. Типовим було зображення націоналістів абсолютно не свідомими своєї справи, а то й узагалі неписьменними, не здатними прочитати постанов радянського уряду про амністію. Також наголошували на постійних репресіях всередині ОУН-УПА, на жорстокості й залякуванні рядових членів підготовленими «головорізами». Хрестоматійною рисою пропаганди було зображення Бандери і бандерівців виключно з німецькою зброєю і нацистською атрибутикою. Зрозуміло, що завдяки півстоліттю «промивання свідомості» радянським

¹ Бандера С. Перспективи української революції. Мюнхен, 1978. 640 с.

² Дем'ян Г. Степан Бандера. Життя і діяльність. (Вибрані матеріали до бібліографії). *Життя і діяльність Степана Бандери*: документи й матеріали. 4-ге вид., доп. / ред. і упоряд. М. Посівнич. Тернопіль, 2014. С. 427–450.

³ Веденєєв Д., Биструхін Г. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920–1945. Київ: Генеза, 2006. С. 35–43.

громадянам сучасне ставлення до українського визвольного руху, окрім Західної України, де він масово й успішно діяв, є негативним⁴.

У багатьох публікаціях, інтерв'ю Степан Бандера був змушений спростовувати радянські звинувачення й наклепи. Він наголошував, що український націоналістичний рух не має нічого спільного з фашизмом, нацизмом або соціал-націоналізмом: «Поняття “українського націоналіста”, “націоналістичного руху”, має зовсім інше значення, ніж подібні терміни на Заході... Український націоналізм бореться проти імперіялізму, проти тоталітаризму, расизму і всякої диктатури чи застосування насильства. Ім'я “український націоналіст” є співзвучним з “український патріот”, який є готовий боротися за свободу свого народу, жертвувати для свого народу все, що він посідає, навіть життя. Український націоналізм протиставить т. зв. большевицькому інтернаціоналізмові ідею самостійності і вільного розвитку кожної нації. Ми поборюємо намагання большевиків накинати іншим народам російське панування»⁵.

У своїх працях С. Бандера всіляко акцентував на важливості налагодження міжнаціональних стосунків та добросусідських відносин. Провідник ОУН зазначав, що відновлення контактів із революційними організаціями інших поневолених народів ССРСР, створення Антибольшевицького Блоку Народів (АБН) та формування широкого кола спеціалістів з міжнародної проблематики, розгортання масової агітаційно-пропагандистської кампанії були першочерговими в діяльності Закордонних Частин ОУН.

Степан Бандера постійно прагнув організаційно об'єднати інші поневолені народи ССРСР. В одній із найбільших своїх праць «Перспективи української національно-визвольної революції» (1958) він зазначав: «Положення уярмлених Москвою народів, зокрема відношення силових потенціалів – з одного боку – та тактики большевицького імперіялістичного поневолення – з другого – доказують, що однастайність протибольшевицької національно-визвольної боротьби всіх поневолених народів мусить бути головною засадою їх стратегії»⁶. Бандера наголошував, що Москва легко розправиться з кожним національно-визвольним рухом окремо, але координація спільних зусиль примусить радянське керівництво розподіляти свої сили на всі фронти одночасно, і це зменшить натиск на кожен поневолений народ. Це, своєю чергою, дасть змогу активніше й оперативніше діяти всім визвольним рухам. Як приклад він постійно наводив успішну діяльність інтернаціональних підрозділів в рядах УПА.

Майже всі питання міжнародних відносин Степан Бандера в опублікованій публіцистиці розглядав крізь призму боротьби за звільнення України й створення незалежної держави. Він постійно критикував політичних та державних діячів Заходу, які, на його думку, посприяли ССРСР залишитися на окупованих після Другої світової війни країнах Центрально-Східної Європи, адже це коштувало окупованим країнам великих людських і матеріальних втрат. У статті «Війна в Кореї й національно-визвольна політика» (1950) Бандера зазначав: «Доки західні держави не йтимуть на

⁴ Ковалевич Т. Формування радянською пропагандою негативного образу українського націоналіста. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. // гол. редкол. М. Литвин; упоряд.: М. Романюк, О. Стасюк. Львів, 2012. Вип. 22: Українська Повстанська Армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи С. 252.

⁵ Бандера С. Перспективи української революції. С. 616.

⁶ Там само. С. 556.

повне знищення большевизму й російського імперіалізму, на розвал СРСР і відродження на його руїнах національних держав поневолених нині народів, а змагають лише до припинення большевицької агресії і експансії (хоч би для того вони вели відкриту війну), доти немає підстав, щоб наші визвольні змагання зв'язувати з їхньою політикою і з їхніми конфліктами»⁷.

Багато уваги в публіцистиці С. Бандери приділено оцінкам взаємин з сусідніми народами, зокрема полякам і Польщі. Провідник ОУН вважав, що кожен національний егоїзм потрібно вміло використовувати в антиімперській боротьбі, що «не можна без моральної огиди дивитись на політику Польщі супроти України, Білорусі, Литви, не можна зрозуміти самовбивчого для польської нації змісту цієї політики, у висліді якої польська політика супроти України через триста років є жалюгідним сателітом московської політики, і в висліді якої для самої Польщі, для історичної долі цілої нації завдано і завдається непоправної шкоди на довгі століття вперед... Польща, яка воює чи воюватиме з Україною за Львів, з Білоруссю і Литвою за Вільно, тим самим воюватиме проти своєї власної суверенності. Коли сучасний стан Польщі польська політика розцінює як стан після четвертого розбору Польщі, то ця ж політика “Львова і Вільна” приготує п'ятий розбір Польщі, не добачаючи того простого факту, що після кожного такого розбору навіть етнографічний стан посідання польської нації дедалі більше корчиться і звужується»⁸. Він наголошував, що територіальні претензії та імперські амбіції польських еміграційних кіл заводять в глухий кут польсько-українське порозуміння. Постійні сварки між сусідніми народами вигідні тільки Москві.

Степан Бандера у своїх працях також гостро критикував імперські посягання угорської і румунської політики супроти України, не залежно націоналістичного чи комуністичного табору. В загальних рисах постійно згадував історичну долю і визвольну боротьбу кавказьких, середньоазійських народів. Як вияв комуністично-імперської політики наводив приклад кримських татар та русифікації Кримського півострова, окупації балтійських країн і війну з Фінляндією. В межах АБН намагався актуалізувати зацікавленість міжнаціональними стосунками з азіатськими народами, їхньою антиімперською, антикомуністичною боротьбою⁹.

В офіційно виданій публіцистиці С. Бандера свідомо уникав гострих кутів у єврейській проблематиці як в історичному плані, так і в оцінці сучасної йому політичної ситуації. Згаданими питаннями переважно займався його заступник Ярослав Стецько¹⁰.

Багато місця у післявоєнній публіцистиці С. Бандери присвячено україно-німецьким стосункам. Зокрема, він аналізував німецьку окупаційну політику щодо України та розподілу територій союзникам – Угорщині і Румунії, антинацистську визвольну боротьбу ОУН і УПА, подальший поділ Німеччини та окупацію НДР, комуністичні впливи і пропаганду в ФРН¹¹.

⁷ Бандера С. Перспективи української революції... С. 195.

⁸ Там само. С. 201.

⁹ Там само. С. 68–70, 181–182, 199–201, 424–427.

¹⁰ Там само. С. 392.

¹¹ Там само. С. 17, 85–86, 300–306, 446–448, 604–606.

Послідовної позиції щодо Росії і росіян Степан Бандера дотримувався протягом усього свого еміграційного періоду діяльності: «Імперіялізм російського народу – це явище історичного порядку, що міняє свої форми та методи дії, але в своїй істоті залишається незмінним. Його суттю є безнастанне намагання підкорювати собі інші народи та за рахунок їхнього визиску й знищення постійно збільшувати свою силу, засяг свого володіння, розріст московської нації і її імперії. Цей Імперіялізм виступає раз відкрито, як сила і дія Росії, раз у прихованій, замаскованій формі ... Розрізнення в нашій боротьбі окремих форм одного й того самого ворога потрібне з уваги на різнобічну його дію та створювані таким чином окремі фронти. Відкритий московський Імперіялізм діє проти самостійності України не тільки у формі большевизму, а теж як антикомуністичний російський Імперіялізм. Головний фронт проти першого з них є на Рідних Землях, а проти другого – поки що тільки на чужині. Але в майбутньому ця система може змінитися й обидва фронти відкритого московського імперіялізму можуть стати рівнорядними»¹².

У статті «З москалями нема спільної мови» (1952) Бандера ще гостріше критикував роль російської нації в цих процесах: «Московський нарід не тільки не протиставився тому, але в цілому був і залишився носієм цього імперіялізму. Ривалізуючі за владу системи і сили в Росії, намагаючись з'єднати собі симпатії більшості московського народу і плямуючи непопулярні риси противника, завжди суперничали між собою в тому, хто з них здобуде більше для російського імперіялізму. Кожна московська держава, як царська, так демократична і большевицька, завжди послуговувались підступом і віроломністю супроти України й інших народів, і кожную форму союзу перетворювала в найжахливіше поневолення. Отже, ворогом був не тільки даний режим – царський, чи большевицький, не тільки державна і суспільна система, а сама московська нація, навіжена бісами імперіялізму, жадобою бути все більшою, могутнішою, багатішою, але не власним ростом, а коштом поневолення інших народів, їх пограбуванням і всмоктуванням у себе»¹³. Автор вважав, що історичний досвід виявив нереальність докорінних реформ, зміни свідомості і політичних поглядів російського народу, його демократизування в новоутвореній федеративній державі.

Творча спадщина Степана Бандери в українській історіографії недооцінена. Основні його праці й окреме листування опубліковані, але значна кількість надалі перебуває у відомчих спецархівах, багатьох приватних збірках та чекає свого опрацювання. Критичний підхід до аналізу вказаних документів у поєднанні із зіставленням їх з іншими джерелами дасть змогу більш детально та скрупульозно відтворити історію ОУН.

У багатьох статтях і в організаційному листуванні Степан Бандера подавав достовірні прогнози й аналіз ймовірних подій: розпад СРСР, «горбачовську перебудову», формування посткомуністичних еліт, відродження російського імперіялізму, етнічні конфлікти та можливі війни між незалежними державами.

Особливу увагу провідник ОУН присвячував проблемам міжнаціональних стосунків в діяльності українського визвольного руху. Він був прихильником концепції

¹² Бандера С. Перспективи української революції... С. 509.

¹³ Там само. С. 270.

АБН, національно-визвольних революцій та фронту поневолених націй. Основним гаслом їхньої діяльності було «Воля народам, воля людині!» та опертя на власні сили. Адже історичний досвід доводив, що надмірне сподівання на союзників та їхні армії призводить до нехтування інтересів поневолених народів.

REFERENCES

1. Bandera, S. (1978). *Perspektyvy ukrainskoi revoliutsii*. Munich [in Ukrainian].
2. Demian, H. (2014). Stepan Bandera. Zhyttia i diialnist. (Vybrani materialy do bibliografii). In M. Posivnych (Ed.), *Zhyttia i diialnist Stepana Bandery: dokumenty i materialy* (4th ed.) (pp. 427–450). Ternopil [in Ukrainian].
3. Kovalevych, T. (2012). Formuvannia radianskoïu propahandoïu nehatyvnoho obrazu ukrainskoho natsionalista. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 22, 252 [in Ukrainian].
4. Viedenieiev, D., & Bystrukhin, H. (2006). *Mech i tryzub. Rozvidka i kontrozvidka rukhu ukrainskykh natsionalistiv ta UPA. 1920–1945*. Kyiv: Geneza [in Ukrainian].

Mykola POSIVNYCH

PhD

*Senior Researcher at the Department of Contemporary History
I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the
National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5555-0753>
e-mail: posiv@yahoo.com*

INTERNATIONAL RELATIONS IN STEPAN BANDERA'S OPINION JOURNALISM

This study is devoted to Stepan Bandera (1909–1959). S. Bandera is a remarkable person and a leading figure in the Ukrainian liberation movement. He was the leader of OUN (Organization of Ukrainian Nationalists) and wrote many articles dealing with socio-political issues both in Ukraine and among Ukrainian exiles from 1940-1950. His publications and ideological teachings became the foundation for the ongoing development of OUN. The spread of Ukrainian nationalism and its increasing popularity among the people under S. Bandera's leadership became a phenomenon, and the enemies of Ukraine identified the whole liberation movement with his name.

S. Bandera included international issues and relations in all his works. This was of the utmost importance to the Ukrainian people and the whole liberation movement because it responded to the negative image of Ukrainian nationalists that the Soviets and their propaganda machine were creating and spreading. Émigré periodicals publishing his works were: «Vyzvolna Polityka» and «Vyzvolnyi Shliakh» (London); «Chas» (Fürth, Germany); «Ukrainskyi Samostiinyk» (Munich, Germany); «Homin Ukrainy» (Toronto, Canada); «Ukrainskyi Visnyk» (New York); «Surma»; and more.

S. Bandera's signed articles by different pen names: «Siryi S.A.», «Siryi S.B.», «SAS», «Byilykho», «A. Vlast», and «Tesliar».

From the perspective of international relations, it could be seen that S. Bandera's key principles were to establish close cooperation among the representatives of all captive nations and to oppose all totalitarian regimes which were taking hold in Eastern Europe and Asia. It was important to connect with the ethnic minorities living with Ukrainians in and out of Ukraine.

Keywords: Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), ideology, opinion journalism, nation-building projects, international relations, struggle.